

E-ISSN 2181-1466

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2023, № 11, dekabr

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha, **tarix** fanlari bo'yicha 2023 yil 29 avgustdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liq Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexriyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Xolliyev Askar Ergashovich, biologiya fanlari doktori, professor

Artikova Hafiza Toymurodovna, biologiya fanlari doktori, professor

Hayitov Shavkat Ahmadovich, filologiya fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Ixtiyarova Gulnora Akmalovna, kimyo fanlari doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Mirzayev Shavkat Mustaqimovich, texnika fanlari doktori, professor

Samiyev Kamoliddin A'zamovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Esanov Husniddin Qurbonovich, biologiya fanlari doktori, dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS

TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ

G'aniyeva O.X., Sattarova A.S.	O'zbek va ingliz tillarida so'z yasalishi hodisasining o'ziga xos va umumiy jihatlari	4
Radjabova M.A.	Teolingvistikada "Asmaaul Husna"ning semantik tahlili	9
Jo'rayeva M.M.	Gazeta sarlavhalarining tasnifi va funksiyalari (fransuz gazetalari misolida)	16
Abduqodirova Y.S.	Gapni komponent va sintaksemalarga ajratib tahlil qilish aniqlovchi, to'ldiruvchi va hol talqinida	21
Ganieva O.Kh., Akhmedova A.A.	Edwidge Danticat's mastery in indirect characterization ("The bridal seamstress")	25
Jo'rayeva M.M.	Fransuz gazeta sarlavhalarida pretsedentlik hodisalari	30
Adizova N.I.	O'xshatishlar – milliy-madaniy qarashlar ifodasi	34
Sadullayeva N.A., Azimova Sh.I.	The notion of "Family discourse" and its place in the system of English and Uzbek family relations	39
Fayziyeva A.A.	Ingliz tilida inson ongi va aqliy faoliyati bilan bog'liq konseptual metaforalarning o'zbek tiliga tarjimasini	46
Cindark I.	The communicative repertoire in times of globalization	51
Ikromova L.B.	Maqol va matallarning qiyosiy chog'ishtirma tahlili (fransuz va o'zbek maqol va matallari misolida)	57
Rustamova D.	Ensiklopedik lug'at maqolasining o'ziga xosligi	63
Сафарова М.Ж.	Методы исследования и анализа политического дискурса	70
Содикова Н.Г.	Немис тилида аспектуал маъноли аналитик характерга эга бирикмаларнинг турлари ва асосий белгилари	75
Axmedova M.B.	"Spirituality" semantik maydon sifatida: kategoriya, konsept va leksik birlik	81
Faleeva A.V.	The investigation of the modern colloquial English language in the perspective of level interpretation	89
Туракулова З.М.	О некоторых особенностях фразеологических новообразований в интернет-пространстве	98
Саидкулова М.	Анализ лексического состава русского языка: проблема сохранения и утраты слов в современности	102
Мухаммадиев Ш.М.	Современное использование русского языка в образовательной сфере Узбекистана	107
Ахмедова А.Х.	Закономерности вхождения новых слов в систему словообразовательных гнезд русского языка (на материале сетевых текстов)	111
Karimov R.A., Tursunova M.R.	O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asari tarjimasida parallel korpus prizmasi tahlilida asliyat muammosi tadqiqi	116
Matyakubov O.Q.	Tilshunoslikda modus, modallik hamda diktum kategoriyalarining o'zaro bog'liqligi	123
Petrova N.Ye., Koziyeva I.K.	Qadimgi rus ismlari	128
Karimov R.A., Hamroyeva G.I.	Mark Tvenning "Geklberri Finning boshidan kechirganlari" asarida yozuvchi tili va uslubining mualliflik korpusi orqali	134

	tahlili	
Djumabayeva J., Madiyorova V.	Cho‘lponing “Kecha va kunduz” asaridagi lingvomadaniy konseptlarning tarjimasi	139
Ataboyev N.B.	Mavjud ingliz tili diaxronik korpuslarining funksional xususiyatlari	144
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
Qosimova N.F.	Asliyat matni tarjimada qayta yaratishning kognitiv tamoyillari	151
Kilicheva M.R., Sharopova Sh.Sh.	Robert Kiosakining “Boy ota, kambag‘al ota” asari misolida self-help janrining xususiyatlari	157
Zaripova D.B.	Huvaydo ijodida adabiy ta’sir	162
Hamdamova S.B., Makhmudova U.B.	Charting the unexplored: colonial echoes and environmental impact on personal growth in “Robinson Crusoe” and “Life of Pi”	167
Maxmudova M.M.	Sadriddin Salim Buxoriy ijodida Sharq-u g‘arb mavzusining o‘rni	172
Naimova A.M.	«Tashqi vaqt» va «ichki vaqt» dinamikasi Salman Rushdi romani poetikasida	177
Nuritdinova Sh.S.	Bolalar she’riyatida ekologik tarbiya: tabiatning jamiyatga munosabati ifodasi	182
Шербекова Г.Я.	Маросим қўшиқларида Бухоро никоҳ тўйи удумларининг бадий ифодаси	188
Abdullayeva L.S., Hasanova M.V.	The role of synchronous translation in literary studies	193
Hamdamova S.B., Ochilova D.S.	Harmonizing nature and self: Walt Whitman's poetic tapestry of romanticism	200
Nazarova G.P., Davronova R.	The usage of symbols in Khaled Hosseini's “A thousand splendid suns”	205
Qodirova S.A.	“Zarbulmasal” nashri va maqol matni muammolari	209
Khajieva F.M., Rakhimova Sh.R.	Exploring identity fragmentation: an in-depth analysis of selfhood in Colum McCann’s “Transatlantic”	214
Qodirova R.S.	Dilbitiklar va adabiy ertaklarga xos xususiyatlar	219
Niyazova M.Kh., Qo‘shayeva F.A.	Problems of the period in the works of Charles Dickens	223
Сайдуллаева Р.И.	Ономастика в художественной литературе: эволюция и социокультурная характеристика персонажей	227
Пардаева Д.Р.	Эпоха Амира Темура в зеркале русской литературы: типологический анализ	232
Jalilova L.J., Jurayeva D.R.	Historical development of fairy tales	237
Safarova Z.T., Berdiyeva S.U.	G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asari inglizcha tarjimasida milliylikning ifodalanishi	242
Ganieva O.Kh., Ashurova N.A.	Mr. Potter romanida bosh qahramon ruhiy olami tasvirida muallif mahorati	246

Комилова Д.Ш.	Мотам маросимига оид сўзларнинг таржималарда берилиши	250
Sayidova Sh.N.	Inglizabon adabiyotda Amir Temur timsoliga bag'ishlangan asarlar tahlili	254
Саидова Н.М.	Ўзбек адабиётшунослигида герменевтикага оид қарашларнинг шаклланиши	259
Abbasova A.	Style characteristics of dialects and accents in the historical novel "Baku-1501" by Aziza Jafarzade	263
MATNSHUNOSLIK VA ADABIY MANBASHUNOSLIK *** TEXTOLOGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Воқийев А.А.	Saif Zafari Buxoriyning "Durrul majolisi turki" toshbosmasining arxeografiyasi	268
"NAVOIY GULSHANI"		
To'rayeva U.R.	Shoh ul emaskim, boshig'a qo'ydi toj...	274
FALSAFA VA HUQUQ, SIYOSATSHUNOSLIK *** PHILOSOPHY, LAW AND POLITICAL SCIENCES *** ФИЛОСОФИЯ, ПРАВО И ПОЛИТОЛОГИЯ		
Musaev M.T.	O'zbekistonda missionerlik va prozelitizm xavfini bartaraf etishning ma'naviy-mafkuraviy omillari	277
Адизов Б.	Сиёсий партиявий тизимни ривожлантиришда ОАВнинг роли (хорижий ва миллий тажрибаларнинг қиёсий таҳлили)	282
Sirojov J.O.	Migratsiyaning mohiyati va o'ziga xosligi	287
PEDAGOGIKA *** PEDAGOGICS *** ПЕДАГОГИКА		
Primov T.I.	Axborot texnologiyalarini qo'llash orqali kompyuter simulyatsiyasi dasturlarini tuzish va undan ta'lim jarayonida foydalanish usullari	291
Yusufova S.G.	The place of game teaching methods in the educational process while teaching organic chemistry	295
Arabov J.O.	Fizikadan ijodiy masalalarni tanlash va yechish metodikasi	301
Rajabov T.I.	O'zbek musiqa folklor qo'shiqlarini o'rgatish dolzarb metodik muammo sifatida (Buxoro bolalar folklori misolida)	306
Кахарова Д.С.	Теоретические основы организации инклюзивного образования в общеобразовательных школах	310
TARIX *** HISTORY *** ИСТОРИЯ		
Раҳмонов К.Ж.	"Озод Бухоро" газетасида миллий-худудий чегараланиш масаласининг ёритилиши	317
IQTISODIYOT *** ECONOMICS *** ЭКОНОМИКА		
Tursunov A.R., Hasanov S.A.	ISO 9000 standarti asosida korxonalarda mahsulot sifatini yaxshilash	321
MUNOSABAT *** REFLECTION *** ТОЧКА ЗРЕНИЯ		
Ҳайитов Ж.Ш., Орзиев М.З.	Жаҳон тарихи фанидан тарихчи талабалар учун янги дарслик	325

ЎЗБЕК АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ГЕРМЕНЕВТИКАГА ОИД ҚАРАШЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ

Саидова Нодира Мустакимовна

Бухоро давлат университети

Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси

saidova@mail.ru

Аннотация. Ўзбек адабиётшунослигида герменевтикага оид назарий қарашлар замонавий адабиётшуносликда яратилган. Бироқ Алишер Навоийнинг “Мажолис ун-нафоис” асарида бадиий матннинг таҳлил ва талқинига ўзига хос тарзда ёндашилади. Мақолада бадиий матннинг таҳлиliga қаратилган герменевтик ёндашувнинг шаклланиш омиллари хусусида фикр юритилади.

Калит сўзлар: бадиий матн, герменевтика, таҳлил, талқин, шарҳ, бадиият, зоя, мавзу.

ФОРМИРОВАНИЕ ВЗГЛЯДОВ НА ГЕРМЕНЕВТИКУ В УЗБЕКСКОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ

Аннотация. Теоретические взгляды на герменевтику в узбекском литературоведении сформировались в современном литературоведении. Однако в “Маджолис ун-нафоис” Алишера Навои к анализу и интерпретации художественного текста используется особый подход. В статье рассматриваются факторы формирования герменевтического подхода к анализу художественного текста.

Ключевые слова: художественный текст, герменевтика, анализ, интерпретация, комментарий, искусство, идея, тема.

FORMATION OF VIEWS ON HERMENEUTICS IN UZBEK LITERARY STUDIES

Abstract. Theoretical views on hermeneutics in Uzbek literary studies have been formed in modern literary studies. However, Alisher Navoi's "Majolis un-Nafois" uses a special approach to the analysis and interpretation of a literary text. The article examines the factors of the formation of a hermeneutical approach to the analysis of a literary text.

Keywords: artistic text, hermeneutics, analysis, interpretation, commentary, art, idea, theme.

Кириш. Жаҳон адабиётшунослигида, жумладан, ўзбек адабиётшунослигида бадиий асарларни таҳлил ва талқин қилишда янги ёндашувларнинг юзага келиши бадиий матнни ҳар томонлама англашга кўмаклашувчи ижобий ҳодиса саналади. Зеро, таҳлил ва талқинлар-бадиий асар баҳосини белгилашдаги бош мезон саналади.[1.341-bet]

Бадиий матн таҳлилида кенг қўлланувчи усуллардан бири герменевтикадир. Бу усул бадиий матнни тушуниш ва талқин қилишнинг назарий масалаларини ўрганади. Герменевтика” (грекча hermeneutike) - “ўрганиш, шарҳлаш” деган маънони билдиради. Таъкидлаш керакки, бу атама мумтоз адабиётшунослигимизда “шарҳ”, “тафсир” атамалари билан берилган.

Шарҳ адабиётида айтилмоқчи бўлган фикр ва қарашларни рамз ва мажоз орқали ифодалаш анъана тусини олган. Шунинг учун бундай асарларнинг моҳиятини англаш, ўз даври китобхонларига етказиб бериш, муаллиф бадиий маҳоратига баҳо беришда шарҳ илмига мурожаат қилинган. Бу илм тарихи узоқ тарихий даврни босиб ўтиб, бу соҳада маълум бир тажрибалар тўплана борган. Натижада шарҳнинг буюк ижодкорлари Жалолиддин Румий, Хўжа Ҳофиз, Мирзо Бедил асарларига ёзилган шарҳлар фикримизни тасдиқлайди. Шарҳ ёзиш анъанаси билан боғлиқ маълумотлар мумтоз манбалар ва таъкир асарларда ҳам қайд қилинган.

Султон Санжар замонида яшаган Авҳадиддин Анварий улкан қасиданавис бўлган. Шеърлари зўр бадиий маҳорат билан ёзилган, тили бирмунча оғир ва теран маънолидир. Шу боис, Абулҳасан Фарраҳоний Анварий девонини шарҳлаш учун турли фанларга оид 60 та илмий китоб ёзган.

Хожа Аҳрор Валий тарихини тадқиқ қилган адабиётшунос олим унинг “Рисолаи ҳавроия” асари машҳур шоир Абу Саъид Абулхайрнинг бир рубойиси шарҳига бағишланганлигини таъкидлайди. Олимнинг қайд этишича, орифлар султони сифатида мусулмон Шарқда донг таратган

Шайх Абусаид Абулхайр Меҳнавийнинг бир рубойи илму адаб ва тасаввуф аҳли ўртасида шунчалик шухрат тутганки, биргина Саййид Неъматулло Валий унинг шарҳига 3 та рисола бағишлаган. Қосим Анвор, Шайх Озарий, Яъқуб Чархий ва Хожа Аҳрор Валийлар ҳам уни шарҳлаб рисолалар битганлар. Бундай маълумотни “Музақкири аҳоб” тазкирасининг “Олимлар раҳномаси мавлоно Иброҳимнинг муқаддас ёди” номли фаслида ҳам ўқишимиз мумкин: “Ўта даражада илмли олимлардан эди. Кўпгина илм соҳалар бўйича яхши таснифлари бор. Айниқса, ғариба фанида иқтидори кучли эди. Иншо ёзганда кўп маъноларни муъжаз ва лўнда каломда баён этиб, сиқик ҳажм мазмунида катта ва кўп фикрларни англатарди. Ҳазрат Убайдуллоҳон пешиндан кейин арабий тилда бир рубойий айтиб юборган экан, мулло эса намозшомгача довр вақт ичида шу рубойий хусусида бир арабча рисола тасниф қилишга улгурганлар. Мазкур рубойийнинг ҳар бир мисраси бобида олти юз эллик маъно айтганлар.[2.172-bet]

Тадқиқот объекти. Маълумки, бирор-бир шоир шеърларига шарҳ ёзиш борасида араб ва форс-тожик адабиётшунослигида маълум бир тажрибалар мавжуд эди. Жумладан, Ҳофиз, Румий асарларига ёзилган шарҳлар. Аммо бу тажриба туркий-ўзбек тилидаги адабиётшуносликда Алишер Навоийгача бўлган даврда кўзга ташланмайди. [3.75-bet] Бироқ Алишер Навоийнинг “Мажолис ун - нафоис” нинг Ҳусайн Бойқарога бағишланган саккизинчи мажлисини кузатсак, унда муаллифнинг шоир ғазалларига таҳлил ва талқинлари ўзига хос шаклда бериб ўтилади. Бу билан Навоий туркий адабиётдаги кемтикликни тўлдириши билан бирга тазкирачилик анъанасини бойитди ҳамда шарҳ ёзиш анъанасига хос хусусиятларни акс эттирувчи таҳлилларни ўз тазкирасида бериб ўтади.

Улуғ шоир асарнинг саккинчи мажлисида Ҳусайн Бойқарога шеърятдан намуналар келтирар экан, уларга ёзилган ўз шарҳларини ҳам жойлаштиради. Жумладан, Ҳусайн Бойқаронинг Мавлоно Лутфий ғазалига ёзган жавобиясига муносабат билдириб шундай ёзади:

“Малик ул-калом Мавлоно Лутфийнинг машҳур матлаи жавобида дебтур:

Эй қадинг тубию жаннат хадди гулгун устина.

Бу матлаъ воқеъ бўлубтурким:

Хаттининг тори тушубтур лаъли майгун устина,

Уйлаким, жон риштаси бир қатраи хун устина.

Басират аҳли қошида зоҳирдурким, тафовут не чоғликдур. Не учунким, Мавлоно юзни жаннатқа нисбат қилубдур ва бу муносиб ташбеҳдур. Бовужуди бу икки мисра бир-бирига марбут эмас ва жавоби бовужуди ғаробати маъни иккаласи бир-бирига мувофиқ ва алфози бир-бирининг муқобаласида лойиқ воқеъ бўлубтур. Ва қофияга тағйир бериб ҳам ушбу радиф била яна уч ғазал дейилибтур.[4.192-bet]

Лирик асар бу оний ҳис – туйғунинг бадиий ифодаси экан, унинг таъсирчанлигини таъминлаган омиллардан бири тасвирий воситалар саналади. Ижод ва ижодкорлик олдига юқори талабларни қўйган Алишер Навоий лирик асар таҳлилида унинг бадиияти, унда қўлланилган бадиий - тасвирий воситалар, ички ва ташқи жозибадорлигини таъминлаган муҳим омиллар, ғояни қай тарзда акс эттира олганлигига ҳам диққат қаратади. “Асарнинг тарбиявий ва маърифий мотиви унинг маъносини (мазмунини), бадиий жиҳати эса, сувратини (шаклини) ташкил қилади. Сурат-ташқи кўриниш, маъно-моҳият, асос. Асарнинг барча адабий воситалари, тил ва услуби асарнинг сувратини ташкил этади. Фикр эса маънодир”[5.35-bet].

“Мажолис ун -нафоис”дан келтирилган иқтибосда Алишер Навоий Лутфий байтида қўлланилган ташбеҳнинг (маъшуқа юзини жаннатга ўхшатилиши) ўринли ва муносиб эканлигини таъкидлайди. Шоир бу ўринда қўлланилган тасвирий воситанинг инсон тафаккуридаги бадиий инъикосига эътибор қаратади. Яъни тасвирий восита ўқувчи кўз ўнгида гавдаланмаса, ҳаёт ҳақиқатига мос келмаса китобхон ундан эстетик завқ ололмайди. Шу мисрага жавобия тарзида айтилган Ҳусайний жавоби “бовужуди ғаробати маъни (маънонинг гўзал ва нодир бўлиши билан бирга) иккаласи (байтнинг икки мисраси) бир-бирига лойиқ воқеъ бўлганлиги”ни таъкидлайди, бироқ икки муаллифнинг мисралари “бовужуди бу икки мисраъ бир-бирига марбут (мувофиқ) эмас” дейди.

Навой “Мажолис ун -нафоси”да Ҳусайн Бойқаро ғазаллари шарҳида бир неча масалаларга урғу берганлигини кўришимиз мумкин. Жумладан,

1. Шоир ғазалларида қофия ва радифнинг “бағоят ширин ва рангин” қўлланганлиги билан боғлиқ таъкидлари:

“Бу қофия ва радиф ҳам ул ҳазратнинг хоссаи таъбидур ва ҳеч ерда эшитилмайдур ва бағоят ширин ва рангин тушубтур. Ҳажр шомии суубатида ўзини анжум ва афлок била машғул тутар кайфиятида бу ғазал боштин оёқ хуб ва пурушуб воқеъ бўлубтурким:

Ҳажр шомии ой чиқиб мен йиғлар эрдим дард ила,

Сайрлар қилдим сени истаб маҳи шабгард ила”

2. Ҳусайний ғазалларининг композицион тузилиши хусусидаги қарашлари:

“Бовужуди ўз ишқи ўти ва ёр хусни ўти рикқати қалб ва тараҳҳум жиҳатидинким, ишқ аҳли лозимасидур яна бир мазлуми зор ишқининг ўти била ҳам кўнмак ва матлаъдин **шеърнинг охиригача бу маънини ҳар байтда** изҳор қилибдурким, назм элидин ҳеч кимга даст бермайдур:

Бас эмас эрди манга ҳам ўз ўтум, ҳам ёр ўти

Ким, анга афзун дағи бўлмиш яна бир зор ўти»

3. Тасвирий воситаларнинг ғазалдаги бадий вазифаси тўғрисидаги таъкидлари:

“Наргис кўзлук ва ғунча оғизлиг гульбозори кўзу оғзин наргис била ғунчага таржеҳ қилғони ажиб навъ воқеъ бўлубтур:

Наргис олмас ердин ул фаттон кузунг олида кўз,

Оғзинг олида тутулмиш ғунчанинг оғзида сўз”

Шеъринг санъатда “таржеҳ” бир нарсани ёхуд бирор образни бошқа нарса ё образдан баланд кўйиб таърифлашни англатади. Бу байтда шоир ўз севгилиси кўзларини наргис гулидан, оғзини ғунчадан афзал деб таърифлайди.

Алишер Навоий, бундан ташқари, асарда Ҳусайн Бойқаронинг тажохули ориф, таржеъ, талмеҳ, муболаға санъатларини маҳорат билан қўллаганлигини далилловчи байтларни ҳам келтиради.

4. Ҳусайний шеърларининг мавзулар оламининг ранг-баранглиги билан боғлиқ қайдлар:

А) Навоий шоир ғазаларида ишқ мавзусининг етакчилик қилишини қайд қилади:

“Ишқдин жаҳон ичра, афғонидин калом ва кўю-кўчада бу достонидин паём:

Ваҳки, ишқингдин жаҳон ичра фиғонимдур менинг,

Барча кўю-кўчада ҳам достонимдур менинг.”

Б) Ғазалларда панд-насихат ғоясининг ифодаси масаласига эътибор қаратади:

Ошиқона киноят била ҳусн аҳлига элни шайдо қилур маънида **насихат қилибдур** ва оламга расво қилур маънида **мавъизат этибдур**, басе ғарибдур:

Баъдазин, эй ҳусн аҳли, элни шайдо қилмангиз,

Бевафолиқ айлабон оламга расво қилмангиз”

5. Ҳусайний ғазалларида ҳасби ҳолнинг бадий ифодаси масаласи:

“Бу матлаъ дағи ўз холи шарҳидаким, анвоъи балият бир ишқ жиҳатидин бир-бирининг устида бўлмиш бўлган. Бу матлаъ яхши воқеъ бўлубтурким:

Йўқ дамеким, телбалардек ул париға зор эман,

Сабру хушумдин жудо, дарду балоға ёр эман”

6. Ҳусайн Бойқаронинг ғазалчиликдаги ихтироларини таъкидлайди:

“Бу қофия ва радиф ҳазрат Султон Соҳибқироннинг ихтироидурким, ҳеч назм айтилмайдур ва ҳеч девонда битилмайдур:

Оҳким, ҳижрон ўтидин куйди жоним ўзга навъ,

Ўртади офоқни ўтлук фиғоним ўзга навъ”.

7. Навоийнинг Ҳусайний ғазаллари таҳлилида объектив баҳо беришида, ҳатто, ўзига нисбатан танқидий муносабатда бўлиши билан боғлиқ фикрларни келтириб ўтади:

“Бу фақирнинг бир ғазалига бу ғазал жавоб воқеъ ўлубтурким, ўзум инсоф юзидин муътарифманким, андин юз мартаба ортуқроқ тушубтурким:

Тушгали ҳажрингда, эй сарви гуландомим менинг,

Не кўзумда уйку бор, не жонда оромим менинг”

Қўлланилган методлар. Алишер Навоий “Мажолис ун-нафоис” асарида шарҳ адабиётида шарҳ ёзиши тарихига оид баъзи бир маълумотларни келтирилиб ўтадики, бугун адабиётшунослимизда шаклланган герменевтика масалалари узоқ тарихий тараққиёт босқичини босиб ўтгалигидан далолат беради. Жумладан, Мавлоно Ҳусайний Хоразмий ҳақида фикр юритган Алишер Навоий шундай ёзади: Ва Мавлоно Жалолиддин Румий (қуддиса сирруху) маснавийсиға шарҳ битибдур ва “Қасидаи бурда” га ҳам хоразмийча туркий тил билан шарҳ битибдур”. Ёки Мавлоно Шарофиддин Али Яздийга бағишланган фаслдаги “Ва алар мусаннафотидин улча машҳурдур: “Қасидаи Бурда” шарҳи ва “Асмоуллоҳ” шарҳи ва “Зафарнома” тарихидур ва муаммо фанини алар тадвин қилдилар”. Келтирилган иқтибослардаги маълумотларнинг шарҳнавислик тарихидаги қиммати шундаки, унда бир асарга турли кишилар томонидан муружаат қилинганлиги ўша асарнинг ўз даврида машҳурлигидан далолат берган. Юқоридаги иқтибосда “Қасидаи бурда”нинг икки муаллиф томонидан шарҳ қилинганлиги Навоий томонидан таъкидланади. “Қасидаи бурда” араб шоири Каъба Ибни Зухайр (VII аср) қаламига мансуб асар. Бу асарга жуда кўплаб

шархлар битилган. Асар номидаги “бурда” сўзи “йўл-йўл матодан тикилган устки кийим” маъносини англатган. Ривоятларда таъкидланишича, пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в) шол бўлган беморнинг устига ўз бурдаларини ташлаганда у дарддан фориг бўлган экан. Демак, қасиданинг яратилиши бевосита мана шу ривоятга асосланган. Арабшунос олим И.М. Фильштинскийнинг таъкидлашича, мусулмонлар қасиданинг айрим парчаларини ўзлари билан тумор қилиб олиб юрганлар.

Алишер Навоий Шарофиддин Али Яздий томонидан шархланган “Асмоуллох” асари Шайх Муҳаммад Тободгоний қаламига мансуб бўлиб, унда Аллоҳнинг 99 муборак исми ва уларни зикр этишнинг фазилатлари ҳақидаги фикр юритилади. Мазкур асарга ҳам ислом минтақа адабиётида жуда кўплаб шархлар ёзилган. Кўриниб турибдики, Шарқда шарх ёзиш анъанаси бевосита исломий мавзулар ва исломий маданият билан боғлиқ бўлган.

Хулоса. Навоийнинг “Мажолис ун -нафоис” асарида Ҳусайн Бойқаро лирик меросига оид қарашларини ҳамда шархлар асосида яратилган асарларга оид маълумотларни тизимлаштирсак, мумтоз адабиёда шарх ёзиш ва ундан кўзланган мақсад ойдинлашади. Жумладан:

- Лирик асарлар шарҳида шаклий унсурлари (қофия ва радиф)га эътибор қаратиш;
- Ҳазалларнинг композицион тузилишини назарда тутиш;
- Тасвирий воситаларни қўллашда маҳорат масаласига диққат қаратиш;
- Таҳлил жараёнида муаллифнинг ранг-баранг мавзуларга мурожаат қилишидаги маҳорати масаласи;
- Лирик асарларда шоир “мен”лигининг ифодаси ҳамда таржимаи ҳоли билан боғлиқ чизгиларнинг бадиий талқини масаласини тадқиқ қилиш;
- Муаллифнинг ўз даври шеърлятида тутган ўрни ва у олиб кирган бадиий кашфиётларга ҳолисона муносабатда бўлиш;
- Таҳлил ва талқиннинг объективлигини таъминлашда танқидий муносабатнинг бўлиши ва ҳоказо.

Хулоса қилиб айтганда, араб, форс-тожик адабиётида шаклланган шарх ёзиш, лирик асарларга оид турли таҳлил ва талқинларнинг юзага келиши билан боғлиқ анъаналар Алишер Навоий томонидан ўзига хос шаклда тарғиб қилинди. Бу эса ўз даврида туркий адабиётни тарғиб қилишнинг бир кўриниши эди.

АДАБИЁТЛАР:

1. *Nazarov B, Rasulov.A, Qahramonova Q, Axmedova Sh., O'zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. - Toshkent. -2012//Cho'lon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. B-341*
2. *Валихўжаев Б. Хожя Аҳрор тарихи. – Тошкент: “Ёзувчи”, 1994. 75-бет.*
3. *Ҳасанхожа Нисорий. “Музаққир аҳбоб” (И.Бекжон таржимаси). – Тошкент: “Халқ мероси. 1993. 172-бет.*
4. *Botirxon Valixojayev. Nizomiddin Mir Alisher Navoiy (davri, zamonadoshlari, hayoti, faoliyati, merosi).To'rtinchi qism. <https://kh-davron.uz/kutubxona/alisher-navoiy/botirxon-valixojayev-alisher-navoiy-davri-html>*
5. *Навоий. Мажолис ун-нафоис.192-бет*
6. *Е. Бертельс, История персидско-таджикской поэзии, М., 1960.*